

**Václav Kural – Zdeněk Radvanovský a kol.:
„Sudety“ pod hákovým křížem.**

1. vydání. Ústí nad Labem: Albis International, 2002, 547 stran, ISBN 80-86067-66-1 (signatura knihovny ÚMV 49 683).

Českou historiografii zabývající se sudetoněmeckou problematikou jistě obohatí recenzovaná publikace. Její význam – poté, co výklad minulosti česko-německých vztahů v období meziválečných a válečných let byl do značné míry svěřen do rukou historiků – přesahuje rámec historiografie a dotýká se polického rozhodování, řešení právních otázek, bilaterálních česko-německých a česko-rakouských vztahů, jež jsou rovněž nezanedbatelnou součástí evropské integrace. Její autoři jsou odborníky na danou problematiku, o čemž svědčí jejich rozsáhlá předchozí publikační činnost.¹

Vzhledem k četným zpracováním problematiky sudetských Němců a sudetoněmeckého prostoru na německé straně² je velmi záslužné zpracování zvláště některých otázek z české strany, a to na vědecké úrovni, podložené výsledky výzkumu dokumentů z řady archivních fondů.³ Z tohoto hlediska má velký význam velmi fundovaná charakteristika vývoje česko-německého vyrovnání v letech 1848–1918 a pak za éry Československé republiky v letech 1918–1938. Jak je v recenzované publikaci uvedeno – „je věnována historii česko-moravsko-slezského pohraničí, speciálně té části Československé republiky, která se po Mnichovské dohodě stala Říšskou župou Sudety, protože ostatní odtržená území, tj. Pošumaví, jižní Morava, Těšínsko a Hlučínsko, budou zahrnuta do samostatného svazku“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 9).

Pro česko-německou diskuzi, zahrnující národnostní problematiku, postavení obou národů i národnostní politiku, je velmi podnětná odborná analýza a charakteristika této tematiky. V úvodní kapitole Václav Kural sleduje historický vývoj „stýkání a potýkání se Čechů s Němci“, růst role a váhy německého faktoru po nástupu Habsburků na český královský trůn, později si pak všímá rakouských i českých politických stran, politických koncepcí, konkrétních politických kroků a jejich výsledků. Zamýšlí se i nad jejich příčinami a nad státoprávním řešením vzájemného vztahu. Ukazuje vyostření řady národnostních, politických i sociálních momentů za první světové války a její působení jako katalyzátoru. Za éry Československé republiky v letech 1918–1938 vysvětluje úsilí o česko-německé vyrovnání ve státě s českou dominancí a koncepci postavení jejího německého obyvatelstva. Zvláštní pozornost věnuje Masarykově koncepci a postupnému řešení česko-německého sporu. Souběžně charakterizuje sudetoněmeckou politiku, a to též v mezinárodněpolitických souvislostech 20. let a pak ve vztahu k Hitlerovu nástupu k moci, k hospodářské krizi apod.

V době po konferenci v Mnichově se danou problematikou zabývá Stanislav Biman, Václav Kural a Zdeněk Radvanovský. Opět vysvětlují rovněž tehdejší mezinárodněpolitické okolnosti a jejich vliv na vnitropolitický vývoj v Československu, zájmy a cíle tehdejších evropských mocností i jejich odraz v jednáních o československém pohraničí.

Stanislav Biman poskytuje čtenáři odborný pohled na vojenskou správu odtržených území, na úlohu okupační branné moci na zabraném území, na její cíle, možnosti, prostředky a konkrétní postupy, na činnost policie i zvláštních soudů apod. Zájemci o podrobnější studium působení vojenské správy na odtržených územích jistě uvítají podrobné údaje o příslušnicích bezpečnostní služby (SD) v nejrůznějších oblastech, zpracované na základě bohatého archivního materiálu (např. Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg), (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 47).

Zdeněk Radvanovský analyzuje situaci v pohraničí z několika hledisek. Charakterizuje formy násilí proti Čechům, Židům i německým antifašistům, přihlíží k podmínkám, za nichž byly realizovány, k dobové situaci i k úloze osobních vztahů. Polemizuje s některý-

mi přístupy a způsoby zpracování dané tematiky u vybraných německých autorů (např. u F. P. Habela, v některých momentech i u R. Gebela). Uvádí ale též velmi seriózní zpracování antičeského teroru např. u P. Heumose či u V. Zimmermanna. Situaci po obsazení pohraničí přibližuje i pomocí úryvků z výpovědí pamětníků. Pro studium uvedené problematiky jsou důležitá rovněž data, týkající se uprchlíků.

Josef Bartoš a Václav Kural zpracovali kapitulu o *ustavení Říšské župy Sudety*. Předkládají čtenáři údaje získané a ověřené na vědeckém základě a objektivně zpracované. Sledují vývoj ve vymezené oblasti po mnichovském diktátu. Z *hlediska územního i z hlediska obyvatel* jej charakterizuje Josef Bartoš. „*Říšská župa Sudety, daleko největší správní blok vytvořený v obsazeném pohraničí, netvořila nějaký územní celek, u Náchoda a znovu v prostoru Orlických hor byla dokonce rozdělena na menší východní a větší západní část...*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 72.) Zvláštní pozornost je zde věnována demografickému vývoji a proměnám demografické situace v souvislosti s dobovými událostmi. Dlouhodobý trend v pohraničí je ohodnocen jako poměrně nepříznivý. Na základě dat získaných ze sčítání obyvatelstva v květnu 1939 jsou uváděna čísla, týkající se jednotlivých obvodů. Největší změny jsou zaznamenány po roce 1919 a v letech 1930–1939, zvláště pak v souvislosti s okupací pohraničních oblastí v říjnu 1938. Zajímavé je zachycení rozporů v literatuře a v pramenech, projevujících se v údajích o národnostním složení obyvatelstva v pohraničí, což vyplývá z politického významu této otázky. K lepší orientaci v uváděných číslech přispívá jejich analýza a na ní založený výklad.

Otázkami *politického a správního vývoje* v Říšské župě Sudety se zabývá Václav Kural. Na základě politické a správní reformy ve Velkoněmecké říši ukazuje postup v Říšské župě Sudety jako vzorové župy. „*Na základě tzv. zákona o sudetské župě (14. 4. 1939) byla funkce říšského komisaře s platností od 1. května t. r. přeměněna na říšského místodržícího. Současně byla uvedeným zákonem definována správní struktura župy jako státního správního kraje a jako samosprávného tělesa. Tím byl vytvořen rámeček pro její zformování jako vzorové župy.*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 89.) Autor charakterizuje rovněž s tématem související správní reformu celé říše jako stroze centralizovaného a totalitního státu a zasazuje ji do historického vývoje Německa. Vysvětluje cíle nacionálního socialismu, ovlivňující správní reformu, potlačování politické demokracie a tzv. *usměrnění (glajchšaltaci)* společnosti. Následuje podrobnější seznámení s vnitřní organizací sudetské župy po linii státní správy, např. s úřadem říšského místodržícího. „*Tato nejvyšší župní instituce říšské správy sídlila v Liberci a byla osobou K. Henleina jako správní obvod a současně jako samosprávné těleso sjednocena se stranickou župou NSDAP. Tím byl dán předpoklad k tomu, aby vzniklo ideální spojení strany a státu, lepší než ve staré říši.*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 95.) V této souvislosti je důležité uvědomit si, že orgány přímé říšské správy (policie, justice atd.) nepodléhaly místodržícímu, ale přímo svým říšským centrálám.

Václav Kural názorně dokumentuje vliv a postavení NSDAP v župě, jež byly realizovány zcela podle zásady jednoty státu a politické strany. Při charakteristice, jak se prosazovala tzv. *glajchšaltace*, upozorňuje, že nešlo „*jen o samotnou monopolní stranu... K NSDAP byly přímo přidruženy zejména složky vojenského či polovojenského charakteru. Šlo jednak o SS (ochranné oddíly)... Druhou brannou složku NSDAP tvořily tzv. oddíly SA (Sturmabteilungen)... Těsně za budováním státní a stranické struktury v Říšské župě Sudety nebo i paralelně s ním probíhalo i tzv. usměrnění (glajchšaltace) všech spolků a organizací...*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 109–110.) Rozsah zmíněného *usměrnění* autor dokládá pomocí konkrétních čísel, znázorňujících počet zrušených organizací.

Na zpracování kapitoly, zachycující *konjunkturu Říšské župy Sudety*, se podílel Josef Bartoš, Jaroslav Hoffman, Ludomír Kocourek, Václav Kural a Zdeněk Radvanovský. Jaroslav Hoffman charakterizuje začlenění župy do ekonomiky Velkoněmecké říše – do velkého hospodářského celku. Nejprve analyzuje výchozí situaci, geografické poměry, průmyslová odvětví, odbytové možnosti, demografickou situaci, postupně pak měnící se tvář

a charakter dosavadního života na sudetském území pod vlivem různých nařízení, direktiv, instrukcí, směrnic apod. Text názorně doplňují tabulky, sestavené podle statistických údajů a dokumentující nezaměstnanost na území sudetské župy. Jiná tabulka znázorňuje obchodní vztahy župy s Česko-Slovenskem.

Jaroslav Hoffman spolu se Zdeňkem Radvanovským se pak podrobněji zabývá postavením německého obyvatelstva v sudetské župě. Tito autoři upozorňují na skutečnost, že „*pracovní zainteresovanost a jí odpovídající výkonnost víceméně všech pracovníků byla vedle politického stimulu do značné míry odrazem soudobých sociálních poměrů*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 147). Přitom berou v úvahu všechny speciální životní podmínky sudetské župy. V centru jejich analýzy je sociální postavení sudetských Němců, opět založené na vědecky ověřených datech.

Se situací českého obyvatelstva v okupovaném pohraničí seznamuje Josef Bartoš. Poukazuje na to, že „*přes poměrně bohatou historickou produkci se o této problematice málo ví i uplatňuje v běžné publicistice a v obecném povědomí*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 169). Osudy Čechů, kteří zůstali v odstoupeném pohraničí, jsou popsány hlavně v řadě regionálně zaměřených prací. Autor vychází též ze statistických rozborů a rozlišuje mezi čísly, která jsou uváděna v roce 1930 a 1939. Charakterizuje jejich sociální postavení v rámci konkrétního politického zřízení.

Následuje podkapitola o odporu a odboji v sudetské župě, kterou zpracoval Josef Bartoš a Ludomír Kocourek za spolupráce Václava Kurala. Tito autoři vysvětlují úvodem pojmy a jejich obsah, termíny *odpor* a *odboj*, všímají si těžkých podmínek pro odpor a odboj v sudetské župě, perzekuce a zatýkání. Vysvětlují, které skupiny a akce můžeme vlastně za odpor a odboj označit. Dokumentovány jsou na konkrétních příkladech (sabotáže, letákové akce apod.).

Václav Kural věnoval zvláštní pozornost mocenským střetům v Německu, týkajícím se Sudet. Opírá se o zpracování tohoto tématu u S. Bimana, V. Zimmermanna a R. Gebela. Zajímavě líčí, jak na pozice K. Henleina, který „*úspěšně obsadil župní úřad NSDAP svými lidmi, velkou většinou z bývalého Kameradschaftsbundu... podnikli útok jeho openenti*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 205). K nim se přidával i aparát gestapa, patřící pod ochranu šéfa Hlavního úřadu pro bezpečnost říše – R. Heydricha. Zachycena je série Heydrichových útoků zejména přes bezpečnostní službu (*Sicherheitsdienst*).

Josef Bartoš, Jaroslav Hoffman, Květoslava Kocourková, Ludomír Kocourek a Václav Kural analyzují postupně *narůstající potíže v sudetské župě*. Jaroslav Hoffman se přitom orientuje na vývoj hospodářství sudetské župy pod tlakem prohrávané války. Zároveň ukazuje, jak byla ekonomika *Sudet* začleněna do ekonomiky Velkoněmecké říše. Sleduje např. vývoj sudetoněmeckého textilního průmyslu a jeho perspektivu, vývoj zaměstnanosti v průmyslu vůbec a kontinuálně přechází k problematice sociálních důsledků tohoto ekonomického vývoje. Upozorňuje na nucený i přirozený pohyb obyvatelstva sudetské župy, včetně jeho důsledků. „*Po propuknutí války se otázka dalšího přesunu pracovních sil ze sudetské župy do staré říše stala pro tamější ekonomiku ještě podstatně naléhavější a vedla k závažným sociálním změnám.*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 240.) Na základě konkrétních dat autor dokumentuje např. zaměstnanost žen v pohraniční oblasti i demografický vývoj – počet uzavřených sňatků a narozených dětí v letech 1938–1943.

Postavení cizích pracovních sil charakterizuje Květoslava Kocourková. Všimá si především toho, odkud přišli a jaké národnosti byli východní dělníci, kteří jako levná pracovní síla byli firmami velmi žádaní. Autorka analyzuje jejich sociální postavení, mzdy, výživu, pracovní podmínky. Zvláštní místo ve výkladu vymezuje pracovnímu nasazení válečných zajatců všech národností. K dokreslení obrazu jejich postavení slouží vysvětlení organizace zajateckých táborů a životních podmínek zajatců v těchto táborech. Na tomto základě pak autorka seznamuje s formami odporu. „*Nejčastější formou odporu proti režimu bylo odmítání práce nebo její zpomalování. Pracovní výkon a produktivita práce všech válečných zajatců bez rozdílu byly nízké.*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 278.) Ji-

nou kapitolu představují němečtí přesídlenci z východních okupovaných území, zvláště z Besarábie a z Bukoviny.

Ludomír Kocourek za spolupráce Václava Kurala sleduje vývoj odporu a odboje v době, kdy docházelo k obratu ve válce, konkrétně pak situaci mezi českým obyvatelstvem v pohraničí. K výrazným podnětům patřil vstup USA do války a průběh válečného tažení na východě. Autoři upozorňují na to, že je nutné přihlížet rovněž k dlouhodobému působení nacistické moci v sudetské župě, orientovanému proti odporu a odboji. „*K největšímu rozvoji protifašistického odboje došlo ve východních Sudetech, kde bylo relativně nejvíc Čechů (přes 20 %) a také několik poměrně souvislých a převážně českých oblastí.*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 298.) Autoři kladou též zajímavé otázky, týkající se zahraničního sudetoněmeckého odboje a jeho poválečné orientace, a poukazují na obtíže při jejich zodpovězení s přihlédnutím k různým mezinárodněpolitickým i vnitropolitickým faktorům.

Josef Bartoš se navrácí k problematice německé vnitřní politiky, k politickým sporům např. mezi Henleinem a Heydrichovým zástupcem ve vedení župy Donnerwertem a po jeho odstavení Hermannem Neuburgem. Kromě toho vysvětluje vývoj sporu o to, „*jak má být dále řešena česká otázka*“.

Václav Kural upozorňuje na zásadní význam smýšlení obyvatelstva pro výpovědní hodnotu celé publikace. Zpracování této otázky znamená „*analyzovat, jak dalece byli sudetští Němci schopni své vlastní historické reflexe, své role při rozbití Československa, při rozpoutání druhé světové války, svého podílu na katastrofě Německa, jež z ní vzešla, jakož i při formování svého vlastního osudu*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 317).

Zdeněk Radvanovský za spolupráce Josefa Bartoše a Jaroslava Tomse zpracoval závěrečný oddíl publikace, věnovaný vyústění války a situaci od poloviny roku 1944 do jara roku 1945. Zdeněk Radvanovský přibližuje průběh bombardování sudetského území spolu s přibližováním fronty, což způsobilo zásadní zlom. „*Pro většinu sudetoněmeckého obyvatelstva znamenal první nálet doslova šok. Nejenže tisíce z nich pohlédly ten den poprvé přímo do tváře smrti, ale i ostatní, které nálet přímo nepostihl, se přesvědčili o své naprosté nepřipravenosti snášet podobné situace a také o neschopnosti orgánů a institucí, jež měly v takových případech lidem pomáhat.*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 327.) Autor názorně ukazuje vývoj situace i smýšlení německého obyvatelstva na přelomu let 1944–1945 a v souvislosti s vyhlášením totální války. „*Teprve od této doby si i sudetští Němci začali ve zvýšené míře uvědomovat, co je to válka.*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 335.) Autor upozorňuje také na vliv války na změny v působnosti německých úřadů, jak se spolu s postupem východní fronty a s osvobozováním dobytých území objevovala pro německé úřady nutnost evakuovat z těchto ohrožených území německé úředníky a jejich rodiny.

Znamením konce války se pro německé i české obyvatelstvo sudetské župy staly pochody vězňů koncentračních a zajateckých táborů. Jejich trasy může čtenář sledovat na názorných mapkách. Při charakteristice konce války v Sudetech je postupně analyzována situace v oblasti tzv. Východních Sudet, ostravská operace osvobozování, dále situace v oblasti vládního obvodu Cheb/Karlovy Vary, spojená s postupem spojeneckých vojsk a s nadvládou spojeneckých letadel. Poněkud jiná situace je vylíčena ve vládním obvodu Ústí nad Labem. Je zajímavé, jak „*mnozí Němci v posledních měsících války důvěřovali Čechům, že jimi nebudou prozrazeni... Je to i svědectví, že i mezi Němci byli lidé, kteří po celou dobu války nesouhlasili s nacistickým režimem a jen ze strachu se neodvážili projevit svůj nesouhlas dříve.*“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 372.)

K tomu, aby si čtenář mohl udělat co nejkomplexnější obraz o životě obyvatel Říšské župy Sudety, slouží série odborně zpracovaných exkurzů: o školství (Karel Řeháček), o kultuře v souvislosti s propagandou (Zdeněk Radvanovský) a o pronásledování a odporu katolické církve v letech 1938–1945 (Jaroslav Macek). Velmi zajímavý je dokument „Grundplanung O.A.“, s nímž seznamuje Zdeněk Šemberger. Jde o dokument, kterému byl

místy „přikládán téměř osudový význam, aby na straně druhé byl v nejednom případě zpochybňován, včetně až do popírání jeho existence jako takové, zejména, když namísto přísného odborného zkoumání historickou vědou se tento dokument stal i předmětem účelového posuzování, nemluvě o případné politické lícitaci“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 455). Dozvídáme se totiž, že v dokumentu není uvedeno datum vzniku ani podpis, a proto jeho existence, dosah a význam nemohly být blíže určeny. Také nebylo dříve zmíněno, co by měla znamenat zkratka O.A. „Otázkou je, zda pod O.A. je míněna Organisation Ausland, či šlo pouze o značku Organisation A jako označení složky či oddělení některého z úřadů.“ (Kural – Radvanovský a kol., 2002, s. 456.)

Celá recenzovaná publikace výrazně přispívá k orientaci v sudetoněmecké problematice a v česko-německých vztazích, které jsou stále ovlivňovány – ať se nám to líbí, nebo nikoli – mj. i období, kdy bylo československé pohraničí okupováno Hitlerovou Třetí říší. Jde o objektivní hodnocení skutečnosti, založené na rozsáhlém vědeckém výzkumu. Způsob zpracování jednotlivých oddílů, kapitol a podkapitol se samozřejmě liší podle druhu tematiky i podle přístupu různých autorů k jejich zpracování. V některých kapitolách nalzáme více demografických a statistických údajů (např. při charakteristice území a obyvatelstva v Říšské župě Sudety či při analýze postavení tamějšího německého obyvatelstva), v jiných zase více analytických pohledů na společnost (např. při rozboru odporu a odboje v souvislosti s obratem ve válce či při vylíčení politických sporů uvnitř nacistického Německa). Dohromady všechny kapitoly podávají – jak již bylo řečeno výše – velmi ucelený obraz určitého konkrétního území v určité konkrétní době, obraz, o němž se stále velmi diskutuje a který si pro svou stálou aktuálnost zaslouží bedlivou pozornost. Objektivní poznání tohoto obrazu sehrálo svou roli např. i při objasňování českého stanoviska ve sporu se sudetskými Němci i s četnými německými či rakouskými politickými představiteli o hodnocení minulosti, doby po druhé světové válce. Také sudetoněmecký landsmanšaft staví před českou veřejnost i politiky stále své požadavky, založené na vlastním výkladu historie. Nemí možné na ně solidně odpovídat bez české odborné analýzy zmíněné historické etapy. Vzhledem ke všem těmto skutečnostem je možné publikaci doporučit nejen zájemcům o českou poválečnou historii a odborníkům na česko-německé vztahy, speciálně na sudetoněmeckou problematiku, ale též politikům a pracovníkům v oblasti zahraniční politiky a mezinárodních vztahů, včetně oblasti evropské integrační politiky.

Ivona Řezanková

¹ Např. Kural, Václav: Konflikt místo společenství? Češi a Němci v Československém státě (1918–1938). 1. vydání. Praha: ÚMV, 1993. Viz též Kural, Václav: Cesta do katastrofy: Československo-německé vztahy, 1938–1947. 1. vydání. Praha: ÚMV, 1994. Viz rovněž Kural, Václav: Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945). 1. vydání. Praha: ÚMV, 1994. Viz též Kural, Václav: Studie o sudetoněmecké otázce. Výzkumný projekt MZV ČR. 1. vydání. Praha: ÚMV, 1996. Viz rovněž Biman, Stanislav: Podíl sudetských Němců na správě Říšské župy Sudety. Mýtus o svedených a bezmocných. Historie okupovaného pohraničí, č. 6 (2000), s. 97–156. Viz též Biman, Stanislav: Portréty vedoucích funkcionářů v župě „Sudety“. Historie okupovaného pohraničí, č. 4 (1999), s. 169–194. Viz rovněž Radvanovský, Zdeněk: Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti. AUP Ústí nad Labem Historica, č. 25 (1997). Viz též Radvanovský, Zdeněk: K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po „Mnichovu“ 1938. Historie okupovaného pohraničí, č. 2 (1998), s. 5–52. Viz rovněž Bartoš, Josef: České školství v tzv. Sudetech za nacistické okupace. AUP Olomucensis, Paedagogica-psychologica, č. 11 (1970), s. 251–290. Viz též Bartoš, Josef: Historiografie okupovaného pohraničí českých zemí, 1938–1945. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Praha, 1966, s. 9–22. Viz rovněž Hoffman, Jaroslav: K ekonomickým a sociálním problémům v Sudetské župě. Historie okupovaného pohraničí, č. 6 (2000), s. 41–96. Viz též Hoffman, Jaroslav: K některým problémům sudetoněmeckého textilního průmyslu v okupovaném pohraničí. In: Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích, sv. 16. Teplice, 1985, s. 105–121. Viz rovněž Kocourek, Ludomír: Německé obyvatelstvo a profitašistický odboj v odtrženém pohraničí českých zemí. In: ERGO. Sborník pro společenské vědy, umění a literaturu. Ústí nad Labem, 2000. Viz též Kocourková, Květoslava: Organizace stadtwacht a landwacht. Historie okupovaného pohraničí, č. 6 (2000), s. 219–226. Viz rovněž Toms, Jaroslav: K problematice počátků nacistického režimu

RECENZE

ve vládním obvodu Cheb/Karlovy Vary. Historie okupovaného pohraničí, č. 4 (1999), s. 119–168. Viz též Řeháček, Karel: České menšinové školství na Stříbrsku v letech 1938–1939. Historie okupovaného pohraničí, č. 6 (2000), s. 25–40 atd.

² Viz recenze I. Řezankové na knihu Fritze Petera Habela *Die Sudetendeutschen*. München: Langen Müller, 1998. – Řezanková, Ivona: Sudetští Němci. *Mezinárodní politika*, ročník XXIV, č. 8 (2000), s. 29–31.

³ Např. Archiv Ministerstva spravedlnosti ČR Praha; Archiv Ministerstva vnitra ČR Praha; Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR Praha; Státní ústřední archiv Praha; Vojenský historický archiv Praha; Moravský zemský archiv Brno; Zemský archiv Opava; Státní oblastní archiv Litoměřice; Státní oblastní archiv Opava; Státní oblastní archiv Plzeň; Archiv města Ústí nad Labem; Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani.